

אמר כרבא, מי כתיב וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו. והקשה בספר המקנה וכי אינו מודה דמהאי קרא ילפינן נמי שאינו עובד את הבן בנמכר לעכו"ם. אולם לפי הנ"ל י"ל דסובר דאין מכאן ראייה שיורש את אביו. דבר תורה דאפשר שבא הכתוב למעט שאינו עובד את הבן באופן שלפי נימוסיהם יורש הבן את אביו, וגלי קרא דאפי"ה עבד עברי אינו עובד את הבן, אולם רבא סובר דאם הירושה היא רק לפי נימוסיהם ולא מן הדין ומשום טעמא דבן קם תחת אביו ממילא ידעינן מקרא ד"ועבדך" ולא ליורש דאינו עובד בכה"ג את הבן.

גם יכולים לומר בדעת הרמב"ם, שהוא סובר דאף בכה"ג שלדין ה"ז חשיב כהפקר מ"מ כיון שהנכסים היו עד עכשיו נכסי נכרים, אפשר דהכח שניתן להם לדון לפי נימוסיהם מחייב גם אותנו, דשפיר יש להם כח זה גם בנכסי עכו"ם שהם הפקר. וכמו"כ מסופקני דאף שעכו"ם יורש את אביו מה"ת, נפק"מ גבי בן בין בנים אחרים אפשר דשפיר יש להם כח להקדים עני לעשיר וכדומה. ניש לדעת דכל האמור עד כה, הוא בכה"ג דלא שייך הטעם של דינא דמלכותא דינא. ועפי"ז יש ליישב מה שאמרו שם בגמ' (קידושין י"ח ע"א) ור' חייא בר אבין מ"ט לא

סימן פ"ז

בנידון שביתת מלמדים

- א. האם מותר למלמד להתפטר באמצע השנה.
- ב. תוקף מנהג המקום.
- ג. חיוב דיני העיר לדאוג לשכר הפועלים.
- ד. עיר שיש בה חכם ואינו מתעסק בצרכי העיר.

א.

האם מותר למלמד להתפטר באמצע השנה

בראשונה הנני להשיב על פקפוקי השואלים בענין חזרה בדבר האבוד (אע"פ שאינם נוגעים הרבה לגד"ד).

יכול לחזור, וגם עיי"ש בהגהת חכמת שלמה דאפי"ה להחולקין על הש"ך הנ"ל מ"מ בדבר האבוד וגם נעשה בקנין לכו"ע אינו יכול לחזור, עיי"ש. גם מבואר שם בשו"ע (סעיף ד') דבכה"ג שרוצה להשאר במלאכתו אצל אותו הבעלים, והוא בא לחזור רק מחמת היוקר, אין שומעין לו כיון דלא שייך כלל בזה טעמא ד"ולא עבדים לעבדים", עיי"ש.

פשוט הוא דחזרת מלמד חשיב ודאי דבר האבוד וכמבואר בשו"ע (חור"מ סי' של"ג סעי' ה') ובש"ך (ס"ק כ"ו) דאם אינו מעמיד לו מיד מלמד אחר היינו דבר האבוד, ובגמ' ב"מ (ע"ו ע"ב) חשיב ליה כפסידא דלא הדר משום ביטול הזמן.

וכיון שכן אם ננקוט דאמצע השנה חשיב כתוך הזמן שפיר נראה דגם פועל פשוט אינו רשאי לחזור אם השכירות נעשה בקנין, וכ"ש במלמדים דאיכא נמי בטול תורה של תשכ"ר. ונמצא דבנד"ד אף אם היו רוצים רק לחזור ולעזוב את עבודתם אין זה כ"כ ברור אם מותרין לעשות כן, וכ"ש הכא שאינם חוזרים אלא שובתים ומעכבים גם על אחרים מלבוא במקומם, פשוט וברור דמצד הדין אין שום היתר לכך.²

ב.

תוקף מנהג המקום

ברם נראה דאף שמעיקר הדין שפיר נראה כדאמרן, עדיין יש לדון בזה מצד מנהג המדינה ותקנות הציבור.

נראה דאף בכה"ג שנותני העבודה יודעים שהשכירים קשורים לארגוני פועלים כאלה שרגילים תמיד לתבוע את מילוי דרישותיהם ע"י אמצעי כפיה של שביתות והשבתות, מ"מ לא שייך לומר בזה דסובר

ואע"ג שגם בדבר האבוד אין הבעה"ב יכול לכוף את הפועל לעבוד כמבואר בש"ך (שם ס"ק ט"ו ומוסבר יותר בס"ק י"ז), דהא דפועל יש לו דין עבד הוא רק לקולא שיכול לחזור אבל לא שיהא גופו קנוי ומשועבד לעבוד, ונמצא לפי"ז דלכאורה יכולין גם המלמדים לחזור בתוך הזמן אלא שהבעה"ב שוכר עליהן או מטען ותו לא מידי, אבל אין זה נכון, חדא דחשיב כשיעבד עצמו בקנין דאינו יכול לחזור אפי' רוצה להיות ידו על התחתונה כמבואר שם בש"ך (סק"ד) ובפתחי תשובה (סק"ב) בשם הרעק"א ז"ל (ב"מ ע"ט ע"א ד"ה בהש"כ) שבי"ד כופין אותו לעבוד ולעשות המלאכה, ומינוי המלמדים חשיב ודאי כדבר הנעשה ברבים דאין צריך קנין, ועיי"ש בדרכי משה (אות ה') דב' אנשים ששכרו מלמד חשיב כנעשה בקנין ואינו

2. נתעוררתי ע"י חכ"א מדברי התוס' (ב"מ מ"ח ע"א ד"ה והא בעי) שהם מקור דברי הש"ך, דמפורש דהיינו דוקא בקבלן אבל פועל יכול לחזור. (כת"י).

1. תשובה להגאון מוהרי"א הרצוג זצ"ל (בשנת תשי"ב), שנשאל משני מלמדים בארה"ב אם מותר להם לשבות ממלאכתם על מנת ששכרם יוצמד ליוקר המחיה.

מילתא. וגם אין כוחם של בעלי אומנות יפה אלא לעצמם וגם להמיעוט שלא קבלו אותם, אבל אין בכוחם להפסיד ולחייב את נותני העבודה, שמעולם לא קיבלו אותם עליהם. אלא שאעפ"כ אם הי' נעשה בהסכמת חבר העיר היו רשאים עכ"פ לשבות וגם למנוע בחזקה על בעלי אומנות אחרים מלבוא בגבולם כיון דכללא הוא "שאם כל בעלי אומנות הם ביחד יכולים הרוב לכוף את המיעוט" ומבואר באחרונים שיכולים גם לעכב על בני עיר אחרת.

וביון שכן בנד"ד פשוט הוא לכאורה שאין המלמדים רשאים לעשות דין לעצמם ולחזור בתוך הזמן על סמך תקנותיהם של הסתדרויות פועלים, וכ"ש שאיסור גמור הוא לעכב על אחרים הבאים במקומם, אא"כ יזמינו תחילה את הממונים עליהם לדין תורה.

ג.

חיוב דיני העיר לדאוג לשכר הפועלים

ברם נראה דסתמא דמילתא צריכים גם דיני העיר או חשובי העיר להתחשב בגובה השכר ודרגותיהם של ארגוני הפועלים, שעפ"י רוב דרישותיהן צודקות ומתאימים למציאות, ואם רק יראו הדיינים דאפשר שפיר להעלות את שכרם וציבור לא מיעני, חלילה להם מלקפח שכרם של לומדי תורה וצייתי דינא שיהי' פחות ממשכורתם של מורים ללמודי חול, ולא תהא כהנת כפונדקית.

ואף אם יטענו הממונים, שיכולים הם להשיג מלמדים אחרים שילמדו כמותם ויסקימו לתנאים של עכשיו, ורוצים משום כך לסלק אותם המלמדים שדורשים העלאה, ג"ל דאיכא למידן ביה טובא, דאפשר שבזה"ז יש לחשוב את משרת ההוראה במוסדות הציבור כשררה של כבוד. ועיין בחינוך (מצוה תצ"ז) שכתב "ולא המלכות בלבד אלא כל השררות שהן במעשה או בשם כבוד מן השמות הנכבדים וכל המינויים בישראל, בירושה הם לו לאדם, שזוכה בה בנו אחריו" וכו'. ואפי' את חזן הכנסת אין לסלק במקום שלא נהגו בתחילה למנותו לזמן ידוע, אא"כ נמצא בו פסול (עיין באו"ח סי' נ"ג סעי' כ"ה ובנו"כ). ואף שמבואר ביו"ד (סי' רמ"ה סעי' י"ח) דאם בא מלמד אחר שהוא טוב ממנו מסלקין הראשון, אפשר דבזה"ז עדיף טפי וחשיב יותר דרך כבוד, ולא גרע ממוהל שכתב המבי"ט (ח"ג סי' ר') דהלכה רווחת, שהחזנים שוחטים ומוהלים חשיבי כשררה של כבוד.

וביון שכן אע"ג שבתחילה הסכימו למשכורת זו, מ"מ אם לפי דעת המומחים אין זה מספיק³ חייבין שפיר

מלמדי תורה שבעל פה, שמקבלים שכר מפני שאין להם ממה להתפרנס או משום שכר בטלה, ג"כ אפשר להשוותם למורים אחרים שנוטלים שכר עבור עבודתם, כיון דשכר פיסוק טעמים מיהא שרי ואין זה חשיב רק שכר בטלה. ומיהו בנד"ד הרי בהא גופא נחלקו העובדים והמעבידים אם השכר מספיק או לא.

וקביל, אלא יכולים לומר דלא נחתי כלל אדעתא דהכי וחשבו אותם לצייתי דינא, אשר כל סכסוך שיתגלע ביניהם יתברר אך ורק לפי דיני התורה.

גם נראה דאע"ג דנפיש רבוואתי דס"ל כדעת המתברר בחו"מ (סי' רל"א סכ"ח) דבני העיר אינם צריכים כלל לחבר העיר ואפי' אם יש שם חכם חשוב הממונה על הציבור אינם זקוקים לו ויכולים שפיר לתקן ולעשות הכל כפי ראות עיניהם וכידוע "שבני העיר בדינם חשובים כבי דינא דר' אמי ור' אסי ועדיפי מינייהו" וכו' "וכל ציבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתקנו כמה תקנות לכל ישראל" (שו"ת הרשב"א ח"א סי' תשכ"ט), מ"מ פשוט הוא דכל זה דוקא כשכל בני העיר או רובם הסכימו לכך. וכמו"כ מבואר שאף פרנסי הציבור שנתמנו מדעת רוב הציבור דינם כבני העיר, וכמו"ש הסמ"ע (חו"מ סי' ב' סק"י) ד"כל מי שנתמנה על הציבור הוא כאביר שבאבירים – וכל מה שעשה עשוי" ויכולים ודאי טובי העיר "לעשות להם קצבה על שכר הפועלים שיהי' בכך וכך" כי טובי העיר אינם דוקא היותר חכמים או יראי חטא ורק היותר משתדלים בצרכי ציבור כמבואר בתשו' הרא"ם (סי' י"א).

וגם נראה דבכה"ג שגובה השכר והדרגות נקבעים ע"י טובי העיר חשיב נמי כמנהג המדינה, כיון דמעיקרא ניהא להו לבני העיר בהכי. ועיין ברשב"ם (ב"ב נ"ד ע"ב) דטעמא דדינא דמלכותא דינא הוא משום דדמי להא דרשאין בני העיר להסיע על קיצתן. ועיין בחתם סופר (חו"מ סי' מ"ד) דדוקא במסים ומכס שמטילים על בני העיר בעל כרחם, ולא שייך לומר דבני העיר ניהא להו בהכי, צריכים לכללא דדינא דמלכותא דינא מפני שהוא ארון הארץ, ואיכא נפק"מ בין מלך עכו"ם וישראל, משא"כ במנהגים ונימוסים, עיי"ש. מ"מ התקנות שארגוני הפועלים והפקידים קובעים לעצמם ולתועלתם אין זה שייך כלל לתקנת הציבור ובני העיר, כיון שרק טובת עצמם הם דורשים ולא טובתם של כל בני העיר.

ולכן פשוט הוא דלכל היותר יש לחשוב מנהגיהם ותקנותיהם כתקנה של בעלי אומנות, דאע"ג שלענין שכר עבודה וכדומה הרי הם נקראים בני העיר כמבואר שם בש"ך (סק"ד) וכלשונו של הרא"ש (פ"ק דב"ב סי' ל"ג) "דכל בעלי אומנות יכולים להתנות ביניהם והם הנקראים בני העיר בענין מלאכה", מ"מ מודו כו"ע שזקוקים דוקא לחבר העיר. ומה גם בכה"ג דבתקנותיהם איכא רווחא להאי ופסידא להאי ולית ביה משום מיגדר

3. חושבני שהמודד לזה צריך להיות השיעור שפטור ממס הכנסה מכלי' להתחשב עם הגבלת מספר הילדים, וקצבה זו אפשר דחשיב קצת מתקנת בני העיר, כיון שאנשי החוק והשררה קבעו שזה צריך כל אדם למחיתו. אולם ענין הדרגות שרגילים לקבוע לסוגי העבודה והעובדים אפשר דחשיב רק כתקנות בעלי אומנות. ומ"מ נראה דאפי'

האחרונים "מי שהוא בעל הוראה ואינו ממנהיגי העיר אפי' בלי דעתו תקנתם קיימת". וכתב גם השבות יעקב (ח"א סי' י"א): "אם אין שם חכם ממונה מהציבור, אף שיש איזה חכם בעיר, כיון שאינו ממונה לראש עליהם הוי תקנתם תקנה בלא הסכמתו". וכיון שכן אפשר דמהני שפיר תקנותיהם של ארגוני הפקידים, ויכולים בדין לשבות ולעכב על אחרים הבאים בגבולם, גם לאלה שמתנגדים להם ולתקנותיהם (עיי"ש בכסף הקדשים) מדין תקנת בעלי אומנות.

ועב"פ נראה דאם החשוב שבעיר מסכים עכשיו לדרישת המלמדים רשאים הם שפיר להתנהג כפי מה שתיקנו בעלי אומנות של אותה העיר שאסרו על אחרים לבוא בגבולם ולהכריח בכך את המעבידים. ואע"ג דמבואר בשו"ע יו"ד (סי' רמ"ה סעי' כ"ב) ובחור"מ (קנ"ו סעי' ו') דבמלמדי תינוקות לא שייך הסגת גבול משום טעמא דיגדיל תורה ויאדיר, מ"מ בנד"ד שבאים ממש במקומם ללמוד עם אותם התינוקות חשיב שפיר הסגת גבול ורשאין בדין למונעם.

אלא שעם כל זה נלענ"ד פשוט דלאו כל כמיניהו של המלמדים לעשות דין לעצמם מבלי להמלך תחילה עם רב העיר, כי בענינים אלה העיקר תלוי בשיקול הדעת, ומי שדעתו דעת תורה עוזרין לו מן השמים. ואם יראה שבאמת מקופחים הם בשכרם יש לנהוג גם בזה מנהג דרך ארץ, ואין לחוש כלל לעון ביטול תורה של תשב"ר, והאחריות מוטלת בעיקר על הבע"ב ופרנסי העיר שאינם רוצים לפרנס כראוי את המלמדים ופעמים שביטולה של תורה זהו יסודה.

הנני לציין שאין הדברים מסודרים כראוי וגם נאמרו רק מקופיא, כי העיון בענינים אלה לוקח זמן רב והנני טרוד מאד בענינים אחרים ושאלו לתלמידים ומי שרוצה לברר עניני תקנות העיר יעיין בקונטרס המיועד לכך הנקרא בשם "תיקון עולם" להגאון מוהרש"ם ז"ל אשר כל רד לא אינס ליה ועניו משוטטות בכל.

להעלות את שכרן וליתן להם כדי צרכן, וכמו"ש הרמב"ם (פ"ד משקלים ה"ז) לענין מגייה ספרים ודיינין שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה ד' מנה בכל שנה, שאם לא הספיקו להם מוסיפין להם בעל כרחם אע"פ שאינם רוצים. והחתם סופר (חור"מ סי' ה') למד זה לענין שכר מרביצי תורה שחייבים להוסיף על שכרם בין אם נתיקר השער ובין אם נתרכו בני המשפחה, עיי"ש. וה"ה למלמדי תשב"ר הממונים לרבים מטעם הציבור שאף גם אותם צריכים לפרנס כראוי.

ואף אם ננקוט כפשטות דברי השו"ע דמלמדות לא הוי שורה ואין זה חשיב מן "השמות הנכבדים", הואיל וכל כבודם הוא רק בפני דודקי ולא בפני הציבור, מ"מ לא שמענו מימינו שיסלקו מלמד מבית תלמוד ציבורי אף אם בא אחר טוב ממנו. וכיון שכן הרי זה דומה למ"ש החקרי לב (אור"ח סי' ט"ו), דאע"ג שמצד הדין אינו סובר כלל כהמבי"ט דשוחט ומוהל ודכוותיהו הוי כמינויים של כבוד ושררה, מ"מ מצד המנהג הוא כן וה"ע גם כאן.

ולבן נראה דדוקא אם דורשים למעט את שעות העבודה וכדומה אין שומעין להם ואינם רשאים משום כך לעזוב עבודתם בתוך הזמן, משא"כ הכא, בצדק הם דורשים העלאת השכר בהתאם ליוקר החיים, כי מעיקרא לא קצבו להם שכר זה אלא מפני ששיערו שיכולים להתפרנס בכך, ולכן גם עכשיו צריכים להוסיף וליתן להם שכר כזה שישפיק לרמת החיים, שהיו יכולים לחיות במשכורת שקיבלו לפני היוקר. ואין זה דומה כלל למי שחייב לחבירו סכום כסף שאינו צריך כלל להתחשב עם שינוי השער, דכאן הרי צריכים אנו לפרנסם, ושיעור זה היינו פרנסתם. והן אמנם שבמלמד ששכרוהו בעלי בתים יחידים לעצמם אין לחייבם כלל משום סברות אלה, מ"מ בשל ציבור שפיר נראה דחייבין לפרנסם בכבוד.

ד.

עיר שיש בה חכם ואינו מתעסק בצרכי העיר

גם יש לצדד דבאותם המקומות שהרבנים והת"ח שבעיר אינם מכניסים את ראשם בעסקי פועלים ושכר עבודה, הו"ל כאילו אין שם חבר העיר, וכמו"ש גדולי